

KRISTUS RAAMATUN PYHISSÄ KIRJOITUKSISSA ORTODOKSISEN TULKINNAN MUKAAN

TT Hannu Pöyhönen

Tämä aihe on valtavan laaja. Pystyäkseni edes jotenkin käsittelemään sitä menestyksellisesti olen joutunut tekemään monta rajausta. Pitäydyn ensinnäkin sellaisiin raamatunkohtiin, jotka puhuvat Kristuksen todellisesta jumaluudesta, sillä meidän aikanamme yleensä juuri se kyseenalaistetaan sekä tieteen piirissä että erilaisissa lahoissa. Toiseksi lähestyn aihetta vain Uuden testamentin pohjalta, koska Vanha testamentti on paljon riippuvaisempi puhujan ja kirjoittajan edustamasta tulkintaperinteestä. Toisaalta Uuden testamentin kristologia rakentuu olennaisesti juuri Vanhan testamentin varaan, minkä vuoksi myös Vanha testamentti on siinä epäsuorasti läsnä. Uuden testamentin puoleltakaan en käytä hyväkseni kaikkia kirjoja, vaan tukeudun kolmenlaiseen materiaaliin: ensinnäkin synoptisiin evankeliumeihin eli Matteukseen, Markukseen ja Luukkaaseen, toiseksi apostoli Johanneksen kirjoituksiin eli käytännössä hänen evankeliumiinsa ja kolmeen kirjeeseensä sekä kolmanneksi apostoli Paavalin kirjeisiin. Vaikka näin joudummekin pakosta rajaamaan näkökulmamme ja materiaaliamme, toivon että tämä esitys voisi kuitenkin auttaa meitä näkemään Raamatussa uudenlaisia raikkaita syvyyksiä, jotka puolestaan innostaisivat meitä lukemaan Pyhiä Kirjoituksia entistä tarkkaavaisemmin silmin ja herkemmin sydämin.

Synoptiset evankeliumit

Synoptisissa evankeliumeissa on kaksi kohtaa, joissa Jumala Isä itse nimittää Jeesusta rakkaaksi Pojaksi ja todistaa näin Hänen jumaluudestaan. Ensimmäinen niistä liittyy Kristuksen kastehetkeen (Mark. 1:9–11) ja toinen Hänen kirkastumiseensa Taborinvuorella (Mark. 9:2–8). Heti Kristuksen kasteen jälkeen Pyhä Henki laskeutuu Hänen ylleen ja taivaasta kuuluu ääni: “Sinä olet minun rakas Poikani; sinuun minä olen mielistynyt” (Mark. 1:11), Taborilla puolestaan Kristuksen verhoaa valoisa pilvi, jonka keskeltä Jumala Isä lausuu: “Tämä on minun rakas Poikani; kuulkaa häntä” (Mark. 9:7). Kertomuksessa Kristuksen kirkastumisesta on myös hyvin merkityksellistä se, että vuorella ilmestyneet Mooses ja Elia, Vanhan testamentin suuret hahmot, ovat tapahtuman kannalta selvästi sivurooleissa, eräänlaisina Kristuksen kunnian airuina. Tässä yhteydessä on varmaan syytä huomauttaa, ettei kertomuksen yllätyksellisyys liity Kristuksen kirkkauteen, vaan opetuslasten kykyyn nähdä se, sillä ortodoksisen teologian mukaan muutos tapahtui juuri heissä, kun taas Kristuksen kirkkaus oli ja on Hänessä pysyvästi läsnä.

Synoptisissa evankeliumeissa Kristus myös esiintyy selkeästi jumalallisin valtuuksin. Hän lähettää profeetoiksi, viisaiksi ja kirjanoppineiksi nimittämiään sanansaattajia juutalaisten keskuuteen (Matt. 23:34 ja Luuk. 11:49) aivan vastaavalla tavalla kuin Jumala teki Vanhan testamentin aikana. Lisäksi Hän lupaa antaa vainottaville oppilailleen sellaisen viisauden, jota yksikään heidän vastustajansa ei kykene kiistämään eikä kumoamaan (Luuk. 21:15), niin kuin muoin Jumala lupasi opettaa Moosekselle ja Aaronille tarvittavat sanat, kun käski heidän mennä Egyptin faaraan luokse (2. Moos. 4:15). Kristus täydentää vuorisaarnassaan Mooseksen lakia moneen otteeseen jumalallisen suvereenisti: “Te olette kuulleet sanotuksi vanhoille – mutta minä sanon teille” (ks. Matt. 5:21–48), kumoaa eri yhteyksissä aikansa vakiintuneita sapatimääräyksiä niin liikkumisen (Mark. 2:23–27) kuin työksi ymmärretyn parantamisenkin (Mark. 3:1–6, Luuk. 13:11–17) suhteen, julistaa olevansa Jumalan asettaman sapatin Herra (Mark. 2:28) ja purkaa Mooseksen laissa antamat lievennykset avioerosta (Matt. 19:3–9 ja Mark. 10:2–9). Hän edellyttää seuraajiltaan itseään kohtaan uskoa, jollaista on tapana osoittaa

vain Jumalalle ja joka ilmenee valmiutena uhrata jopa elämä Hänen nimensä tähden (Matt. 10:32–33, Mark. 8:35), samoin kuin rakkautta, joka ylittää verrattomasti kaiken intiimimmänkin sukulausrakkauden (Matt. 10:34–37). Hän antaa muun muassa halvaantuneelle miehelle ja syntiselle naiselle synnit anteeksi (Matt. 9:2, Luuk. 7:48), mikä juutalaisen käsityksen mukaan on mahdollista ainoastaan Jumalalle, niin että Hänen toimintansa herättääkin monissa kuuli-joissa syvää paheksuntaa ja hämmästyystä (ks. Matt. 9:3, Luuk. 7:49), sekä välittää valtuudet syntien anteeksi antamiseen myös apostoleilleen (Matt. 16:19, 18:18). Kristuksen jumalalliset valtuudet ilmenevät samoin selkeästi siinä, että Hän puhuu itsestään tulevana tuomarina, joka ilmestyy kunniaissa antamaan itse kullekin hänen tekojensa mukaan (Matt. 25:31–46), mikä rooli Vanhan testamentin perusteella kuuluu yksin Jumalalle (ks. Ps. 50:1–6). Myös meren rai-
von tyynnyttäminen (Matt. 8:23–26) kertoo passiivisesti Kristuksen jumalallisista valtuuksista, sillä Vanhan testamentin mukaan se on mahdollista vain Jumalalle (ks. Ps. 107:28–29).

Synoptisissa evankeliumeissa löytyy myös monia sellaisia kohtia, joissa Kristus selkeästi paljastaa olevansa Jumalan Poika. Hän muun muassa hyväksyy oikeana Pietarin tunnustuksen Filippoksen Kesareassa: “Sinä olet Kristus, elävän Jumalan Poika” (Matt. 16:16), koska vastaa: “Autuas olet sinä, Simon, Joonaan poika, sillä ei liha eikä veri ole sitä sinulle ilmoittanut, vaan minun Isäni, joka on taivaissa” (Matt. 16:17).

Toinen poikkeuksellisen huomionarvoinen kohta löytyy Matteuksen evankeliumin 11. luvun lopusta, jossa Kristus sanoo: “Kaikki on minun Isäni antanut minun haltuuni, eikä kukaan muu tunne Poikaa kuin Isä, eikä Isää tunne kukaan muu kuin Poika ja se, kenelle Poika tahtoo hänet ilmoittaa” (jae 27). Tästä voimme nähdä kaksi asiaa: ensinnäkin Kristus paljastaa omistavansa kaiken, minkä Isäkin, eli olevansa Isän tavoin kaiken Herra, siis samanvertainen Isän kanssa. Toiseksi Hän ilmaisee olevansa järjelliselle luomakunnalle aivan yhtä vaikeasti käsitettävä kuin Isä eli olevansa kokonaan sen ulottumattomissa, sillä vain Poika tuntee Isän ja vastaavasti vain Isä tuntee Pojan. Molemmista tapauksista tämä salatusti jääminen johtuu selvästi Jumalan persoonille yhteisestä luonnosta eli olemuksesta, joka luodulle ihmiselle on aina mysteeri – tulevassa maailmanajassakin.

Kolmas merkittävä raamatunkohta, jossa Kristus paljastaa olevansa Jumalan Poika, on vertaus pahoista viinitarhureista (Mark. 12:1–12). Käyttäessään vertauksessa viinitarhan omistajan pojasta ilmauksia “yksi, hänen rakas poikansa” (jae 6) ja “perillinen” (jae 7) Hän viittaa itseensä niin peittelemättä, että Hänen vastustajansakin sen tajuavat ja haluavat ottaa Hänet kiinni surmataksaan Hänet (jae 12). Ilmaukset “yksi, hänen rakas poikansa” ja “perillinen” saavat vielä lisäkantavuutta siitä, että ennen poikaa viinitarhaan eli Israeliin lähettyjä – siis Vanhan testamentin profeettoja – nimitetään vertauksessa “palvelijoiksi” tai “orjiksi” (jakeet 2–5), jotka vanhassa kreikassa ovat yksi ja sama sana.

Neljäs vastaavanlainen kohta liittyy Kristuksen kärsimyshistoriaan, hetkeen jolloin Hän on kuulusteltavana ylipappi Kaifaan luona (Matt. 26:57–68). Sen jälkeen, kun Jeesusta vastaan oli ensin laihoihin tuloksiksi etsitty raskauttavia todisteita, ylipappi tarttuu puheeseen ja kysyy Häneltä: “Minä vannotan sinua elävän Jumalan kautta, että sanot meille, oletko sinä Kristus, Jumalan Poika” (jae 63). Tähän vannotukseen Jeesus vastaa tavalla, joka ei jätä epäselväksi mitään: “Sinäpä sen sanoit. Mutta minä sanon teille: tästedes te saatte nähdä Ihmisen Pojan istuvan Voiman oikealla puolella ja tulevan taivaan pilvien päällä.” (jae 64). Vastauksessa Kristus viittaa nimityksellä Ihmisen Poika omaan persoonaansa ja rinnastaa itsensä Voimaksi nimitämäänsä Jumalaan. Hänen jumalallisen itsetietoisuutensa ymmärtää ylipappikin, koska repäisee vaatteensa ja lausuu: “Hän on pilkannut Jumalaa. Mitä me enää todistajia tarvitsemme? Katso, nyt kuulitte hänen pilkkaamisensa” (jae 65). Näin havaitsemme, että viime kädessä juuri Kristuksen käsitys itsestään Jumalana oli se asia, jota juutalaiset uskonnolliset johtajat eivät saattaneet sulattaa, sillä se koitui uhkaksi heidän auktoriteetilleen sekä kyseenalaisti

kaiken turvallisen ja totutun.

Johanneksen evankeliumi ja kirjeet

Siirtyessämme käsittelemään apostoli ja evankelista Johannes Teologin kirjallista tuotantoa voimme aivan aluksi todeta hänen evankeliumistaan sen keskeisen tosiasian, että se on kirjoitettu vain yhtä tarkoitusta varten: “että te (so. lukijat) uskoisitte, että Jeesus on Kristus, Jumalan Poika, ja että teillä uskon kautta olisi elämä Hänen nimessään” (20:31). Apostoli Johanneksen vakaumuksen mukaan Jeesus on ennen aikojen alkua olemassa ollut Jumalan Sana, jonka kautta kaikki on saanut syntynsä, joka jo ennen maailmaan tuloaan oli ihmisten valkeus ja heidän elämänsä lähde (1:1–5), mutta joka maailmaan tultuaan varsinaisesti vasta paljasti ihmiskunnalle kirkkautensa – sen kirkkauden “kuin ainokaisella Pojalla on Isältä” (1:14). Evankelistan mukaan Kristuksen kirkkaus on siis iankaikkista kirkkautta, joka Pojalla oli Isältä jo ennen kuin maailma olikaan (Joh. 17:5). Sanomattakin on selvää, että tämä vakaumus oli muodostunut evankelistassa Kristuksen opetuksen, ihmeitten, koko Hänen jumalallisen elämänsä ja Hänen itsestään lausumiensa todistusten pohjalta eli kaiken sen perusteella, mitä evankelista henkilökohtaisesti oli Kristuksessa nähnyt ja kuullut (ks. 1. Joh. 1:1–3).

Johanneksen evankeliumissa Kristus käyttää itsestään useammin kuin synoptisissa evankeliumeissa nimitystä “Jumalan Poika”, mikä kertoo juuri siitä, että kirjoittaja vakaumukseensa perustuen haluaa alleviivata tätä uskonnollista totuutta. Hyvin usein hän liittää nimitykseen “poika” määrätyn artikkelin, millä hän tietoisesti erottaa Kristuksen kaikista niistä pojista, joita Jumalalla voidaan ajatella olevan heidän hyveellisen vaelluksensa tai eräänlaisen adoption perusteella. Tämän mukaisesti Johannes Kastaja todistaa Kristuksesta: “Joka uskoo Poikaan, sillä on iankaikkinen elämä; mutta joka ei ole kuuliainen Pojalle, se ei ole elämää näkevä, vaan Jumalan viha pysyy hänen päällensä” (3:36) ja Kristus puolestaan lausuu itsestään: “Joka ei kunnioita Poikaa, se ei kunnioita Isää, joka on hänet lähettänyt” (5:23).

Kristus on siis neljännen evankeliumin mukaan eräässä mielessä vielä synoptisia evankeliumejakin selvemmin Jumalan iankaikkinen Poika, mutta myös Jumalan iankaikkinen Sana, sillä Sana oli Jumalan luona jo alussa ja “Sana oli Jumala” (1:1–2). Toisena jumalallisena ominaisuutena Kristuksessa evankelista Johannes painottaa iankaikkisuuden lisäksi Hänen samanaikaista läsnäoloaan kaikkialla, sillä evankeliumissa Kristus sanoo: “Ei kukaan ole noussut ylös taivaaseen, paitsi hän, joka taivaasta tuli alas, Ihmisen Poika, *joka on taivaassa*” (3:13). Kristuksella on itsessään myös elämä, kuten Isälläkin (5:26), minkä perusteella Hän tekee eläviksi kenet tahtoo (5:22) ja tulee kerran herättämään kuolleetkin haudoistaan (5:28–29). Kristuksen jumaluutta korostaa edelleen se, että Hän on tuomari, sillä Isä “on antanut kaiken tuomion Pojalle” (5:22).

Erityisen merkittävää aiheemme kannalta Johanneksen evankeliumissa on, että se painottaa Isän ja Pojan olemuksellista ykseyttä. Niinpä Kristus sanoo: “Minä ja Isä olemme yhtä” (10:30), ja ylimmäispapillisessa rukouksessaan eli jäähyväisrukouksessaan (Joh. 17) Hän toteaa Isän olevan Hänessä ja Hänen Isässä tehden tästä Jumalan olemuksellisesta ykseydestä samalla keskinäisen yhteyden mallin omille seuraajilleen (jakeet 20–23). Siksi, että Isä ja Poika ovat olemuksellisesti yhtä, Kristus saattaa jopa sanoa Filippukselle: “Joka on nähnyt minut, on nähnyt Isän” (14:9). Omaa ainutlaatuisuuttaan suhteessa Isään Hän puolestaan korostaa apostoli Tuomaalle vain vähää aiemmin ilmoittamalla olevansa ainut tie Isän luo (14:6), mitä sisällöllisesti vastaa täysin Hänen toisaalla käyttämänsä vertauskuva itsestään lammastarhaan johtavana ainoana todellisena ovena (10:7,9). Samalla tavalla kuin synoptisissa evankeliumeissa, Kristus ei Johanneksen evankeliumissakaan ainoastaan anna ihmisille syntejä anteeksi (8:11), vaan luovuttaa seuraajilleenkin tämän vallan (20:23). Lisäksi Hän puhuu itsestään

maailman valona (8:12) ja odottaa, että Häneen uskotaan jumalallisena persoonana, kun Hän sanoo oppilailleen: “Älköön teidän sydämenne olko murheellinen. Uskokaa Jumalaan ja *uskokaa minuun*” (14:1). Tämän kaiken perusteella ei ole yllättävää, että Johanneksenkin evankeliumin mukaan Jeesuksen ajan juutalaiset pahentuivat Häneen. He pahentuvat ennen kaikkea Hänen käsitykseensä itsestään Jumalana, kuten käy parhaiten ilmi seuraavassa kohdassa, jossa he haluavat kivittää Hänet Hänen halvatulle tekemänsä parantamisihmeen jälkeen: “Emme me sinua minkään hyvän teon tähden kivitä, vaan jumalanpilkan tähden. Sinä teet itsesi Jumalaksi, vaikka olet ihminen” (10:33).

Johanneksen kirjeet toistavat pitkälti näitä samoja teemoja. Siteeraan niistä täydennykseksi vain yhtä kohtaa, jossa Kristuksen jumaluus tulee vastaananomattoman kirkkaasti julki: “Mutta me tiedämme, että Jumalan Poika on tullut ja antanut meille ymmärryksen, tunteaksemme sen Totisen; ja me olemme siinä Totisessa, hänen Pojassansa, Jeesuksessa Kristuksessa. *Hän on totinen Jumala ja iankaikkinen elämä*” (1. Joh. 5:20).

Paavalin kirjeet

Vaikka apostoli Paavali aikoinaan vainosikin Kristusta valemessiaana, hänen kirjeistään käy selvästi ilmi, että kristityksi tultuaan hän palvoi Kristusta todellisena ja täydellisenä Jumalana. Juutalaisista heimoveljistään puhuessaan hän muun muassa sanoo: “Heidän ovat isät, ja heistä on Kristus lihan puolesta, hän, joka on yli kaiken, *Jumala, ylistetty iankaikkisesti*, amen!” (Room. 9:5) Kolossalaiskirjeessä Paavali nimittää Kristusta näkymättömän Jumalan kuvaksi ja esikoiseksi ennen kaikkea luomakuntaa – siis Jumalasta syntyneeksi eikä Hänen luomakseen – esikoiseksi (1:15), jonka kautta kaikki luotiin ja jossa kaikki pysyy voimassa (1:16–17), ja Heprealaiskirjeessä, jota Ortodoksinen kirkko pitää apostoli Paavalin käden tuotteena, Jumalan kirkkauden säteilyksi ja Hänen olemuksensa kuvaksi (1:3) sekä enkeleitä verrattomasti korkeammaksi (1:4). Paavalin mukaan Kristus omistaa myös täydellisen ja rajattoman jumalallisen tiedon (Kol. 2:3) sekä on kaiken muutoksen yläpuolella samoin kuin Jumalakin (Hepr. 1:12, 13:8).

Merkittävää aiheemme kannalta on edelleen, että Paavali yleensä yhdistää Kristukseen ne Vanhan testamentin kohdat, jotka puhuvat Jumalasta Herrana (ks. esim. Room. 10:13 = Joel 2:32) ja Heprealaiskirjeessä puolestaan siteeraa psalmin 45 sanaa “Jumala, Sinun valtaistui-
mesi pysyy aina ja iankaikkisesti, ja sinun valtakuntasi valtikka on oikeuden valtikka” soveltaen kohdan nimenomaan Kristukseen, Poikaan (1:8). Kirjeessään Titukselle apostoli Paavali kuvaa Kristusta uskovien Lunastajaksi, mutta myös heidän suureksi Jumalakseen ja Vapahtajakseen, jonka kirkkauden ilmestymistä nämä hartaasti odottavat (Tit. 2:11–14). Paavalille Kristuksen tulemuksen päivä merkitsee Hänen kunniansa hetkeä, jolloin jokaisen polven niin taivaassa, maan päällä kuin maan allakin on notkistuttava Hänen edessään ja tunnustettava Jumalan kunniaksi, että “Jeesus Kristus on Herra” (Fil. 2:10–11). Näkökulmaa siitä, että Kristuksen tulemuksen hetkeä palvoen kunnioittavat myös enkelit, apostoli alleviivaa vieläkin selkeämmin Heprealaiskirjeessä (1:6).

Lopuksi

Kaiken edellä sanotun perusteella teema Kristuksen jumaluudesta on Uudessa testamentissa äärettömän keskeinen. Se on niin keskeinen, ettei sitä voida sieltä mitenkään poistaa eikä eliminoida. Se kuuluu kristinuskoon alusta pitäen. Se on ollut osa kristillistä traditiota jo ennen evankeliumien kirjoittamista eli ennen varsinaista Kirkon kautta. Tästä huolimatta haluan vielä painottaa muutamaa asiaa. Ensinnäkin, Kirkko ei lue Raamattua kuin vierasta kirjaa, vaan

se tuntee siihen kätkeytyvän todellisuuden. Kristuksen jumaluus ei siis ole jotakin, josta Kirkko olisi tullut vakuuttuneeksi lukemalla, vaan sitä vastoin elämällä ja kokemalla. Tämän kokemuksensa se on myös tallentanut Raamattuun. Näin ollen Kirkon usko Kristuksen jumaluuteen ei kaadu minkään eksegeettisen “löydön” myötä, koska (langenneen) ihmisjärjen päätelmä ei kumoa – eikä edes horjuta – (puhdistuneen) sydämen vakaata kokemusta. Juuri sen vuoksi, että Kirkko elää todeksi Kristuksen jumaluuden kokemuksellisesti, ns. historian Jeesukseen liittyvällä tutkimuksella ei ole sille juurikaan annettavaa. Kirkko voi olla kiinnostunut siitä lähinnä rakkaudesta oman aikansa ihmisiä kohtaan eli paljastaakseen tutkijoiden työskentelyyn kätkeytyvän subjektiivisuuden ja vahvistaakseen niitä uskossaan heikkoja, joita näiden monesti hämmentävät tai jopa repivät tulokset horjuttavat.

Toiseksi, Raamatussa on paljon kristologisia kohtia, joita Ortodoksisen kirkon näkökulmasta tulkitaan karkeasti väärin jopa eksegeettisen tutkimuksen piirissä, kun Kristuksen persoonan kohdalla ei osata – tai kenties ei edes haluta – tehdä eroa Hänen jumalallisen ja inhimillisen luontonsa kesken. Niinpä monet kohdat, joissa Uusi testamentti puhuu Kristuksen alisteisuudesta ihmisenä Jumalalle Isälleen tulevat yhdistetyiksi Hänen jumaluuteensa, joka puolestaan olemuksellisesti on Isän jumaluuden kanssa samanarvoinen ja sen kanssa täydellisesti yhtenevä. Tällaisia lähes poikkeuksetta väärin tulkittuja kohtia ovat muun muassa seuraavat kaksi: “Isä on minua suurempi” (Joh. 14:28) sekä: “Ja kun kaikki on alistettu Pojan valtaan, silloin itse Poikakin alistetaan sen valtaan, joka on alistanut Hänen valtaansa kaiken, että Jumala olisi kaikki kaikissa” (1. Kor. 15:28), mutta niiden lisäksi myös kaikki kohdat, jotka puhuvat Kristuksen korottamisesta (Ap.t. 2:33, Fil. 2:9) tai tekemisestä Herraksi taikka Messiaaksi (Ap.t. 2:36). Raamatussa on myös monia muita kristologisesti vaikeilta näyttäviä kohtia, joita erilaiset lahkot monesti tulkitsevat ja käyttävät väärin, mutta aikamme ei valitettavasti riitä niiden käsittelyyn. Mikäli joskus törmäämme tällaisiin kohtiin emmekä pääse niiden merkitykseen sisälle, meidän on hyvä pitää mielessämme Kirkon dogmaattisen ajattelun päälinjat ja etsiä vilvoittavaa suojaa ajatusten helteelle niiden alta.

Ja vielä kolmanneksi. Uusi testamentti painottaa Kristuksen kohdalla luonnollisesti paljon myös Hänen ihmisyyttään, mikä onkin välttämätöntä, sillä ortodoksisen ajattelun mukaan Hän saattaa olla meille Pelastaja vain olemalla yhtä aikaa ja yhtä täydellisesti sekä Jumala että ihminen. Niinpä Uusi testamentti korostaa Kristuksen kohdalla muun muassa sitä, että Hän kasvoi iän myötä paitsi fyysisesti myös viisaudessa (Luuk. 2:46,52), että Hän väsyi paljosta kävelystä (Joh. 4:6), että Hänen oli tarve nukkua kuten meidän (Mark 4:38), että pitkä syömättömyys sai Hänet tuntemaan itsensä nälkäiseksi (Luuk. 4:2), että Hän oli heikkouden ja kiusausten alainen (Hepr. 4:15), että Hän liikuttui, vapisi ja itkikin läheisten kuoleman aiheuttamasta surusta (Joh. 11:33–35) ja että Hän tunsii kammaa omaa lähestyvää kuolemaansa kohtaan (Luuk. 22:41–44, Hepr. 5:7). Erityisesti Heprealaiskirje korostaa Kristuksen kärsimystä Hänen inhimillisen täydellisyytensä perustana osoittaen uskoakseni näin meille yhden keskeisen lainalaisuuden hengellisessä elämässä. Lopetankin kahteen siitä otettuun sitaattiin: “Sillä Hänen, jonka tähden kaikki on ja jonka kautta kaikki on, sopi, saattaessaan paljon lapsia kirkkautteen, kärsimysten kautta tehdä heidän pelastuksensa päämies täydelliseksi” (2:10) ja: “Sentähden piti Hänen kaikessa tuleman veljiensä kaltaiseksi, että Hänestä tulisi laupias ja uskollinen ylimmäinen pappi tehtävissään Jumalan edessä, sovittaakseen kansan synnit. Sillä sentähden, että Hän itse on kärsinyt ja ollut kiusattu, voi Hän kiusattuja auttaa” (2:17–18).